

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Store Afdeling)

21. december 2016*

»Præjudiciel forelæggelse – direktiv 93/13/EØF – forbrugeraftaler – lån med pant i fast ejendom – urimelige vilkår – artikel 4, stk. 2 – artikel 6, stk. 1 – ugyldighedserklæring – den nationale rets tidsmæssige begrænsning af virkningerne af ugyldighedserklæring af et urimeligt vilkår«

I de forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15,

angående anmodninger om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Juzgado de lo Mercantil nº 1 de Granada (handelsret nr. 1 i Granada, Spanien) (C-154/15) ved afgørelse af 25. marts 2015, indgået til Domstolen den 1. april 2015, og af Audiencia Provincial de Alicante (regional domstol i Alicante, Spanien) (C-307/15 og C-308/15) ved afgørelser af 15. juni 2015, indgået til Domstolen den 1. juli 2015, i sagerne

Francisco Gutiérrez Naranjo

mod

Cajasur Banco SAU (C-154/15),

Ana María Palacios Martínez

mod

Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (BBVA) (C-307/15),

Banco Popular Español SA

mod

Emilio Irlés López,

Teresa Torres Andreu (C-308/15),

har

DOMSTOLEN (Store Afdeling)

sammensat af præsidenten, K. Lenaerts, vicepræsidenten, A. Tizzano, afdelingsformændene R. Silva de Lapuerta og M. Ilešič samt dommerne J. Malenovský, E. Levits (refererende dommer), J.-C. Bonichot, A. Arabadjiev, C.G. Fernlund, C. Vajda, S. Rodin, F. Biltgen og K. Jürimäe,

generaladvokat: P. Mengozzi

* Processprog: spansk.

justitssekretær: fuldmægtig L. Carrasco Marco,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 26. april 2016,

efter at der er afgivet indlæg af:

- Francisco Gutiérrez Naranjo ved advokater A. Navarro Vidal, A. Martínez Muriel, D. Pineda Cuadrado og L. Pineda Salido
- Ana María Palacios Martínez ved advokat F.J. Zambudio Nicolas og advokat R. López Coloma
- Banco Popular Español SA ved advokater C. Fernández Vicién, I. Moreno-Tapia Rivas og J. Capell
- Cajasur Banco SAU ved advokater J. Remón Peñalver og D. Sarmiento Ramirez-Escudero
- Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (BBVA) ved advokater J. Rodríguez Cárcamo og A. Rodríguez Conde
- Emilio Irles López og Teresa Torres Andreu ved advokat Y. Sánchez Orts og advokat F. García Cerrillo
- den spanske regering ved A. Gavela Llopis og M. Sampol Pucurull, som befuldmægtigede
- den tjekkiske regering ved S. Šindelková, M. Smolek og J. Vlácil, som befuldmægtigede
- den polske regering ved B. Majczyna, som befuldmægtiget
- Det Forenede Kongeriges regering ved S. Simmons og L. Christie, som befuldmægtigede, bistået af advokater S. Ford, samt K. Smith og B. Kennelly, QC
- Europa-Kommissionen ved D. Roussanov, N. Ruiz García og J. Baquero Cruz, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 13. juli 2016,

afsagt følgende

Dom

- 1 Anmodningerne om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af navnlig artikel 6 og 7 i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler (EFT 1993, L 95, s. 29).
- 2 Disse anmodninger er blevet indgivet i forbindelse med tvister mellem personer, der har optaget lån med pant i fast ejendom, og kreditinstitutter vedrørende retten til tilbagebetaling af de beløb, der er betalt på grundlag af kontraktvilkår, der er blevet erklæret urimelige af en domstol.

Retsforskrifter

EU-retten

3 Af tiende betragtning til direktiv 93/13 fremgår:

»forbrugeren kan sikres en bedre beskyttelse gennem vedtagelse af ensartede bestemmelser vedrørende urimelige vilkår [...]«.

4 12. betragtning til dette direktiv præciserer, at

»[...] det er vigtigt at give medlemsstaterne mulighed for under overholdelse af traktaten at sikre forbrugeren et højere beskyttelsesniveau ved at fastsætte strengere nationale bestemmelser end bestemmelserne i dette direktiv«.

5 24. betragtning til direktiv 93/13 har følgende ordlyd:

»medlemsstaternes retsmyndigheder og administrative organer skal råde over tilstrækkelige og effektive midler til at bringe anvendelsen af urimelige vilkår i forbrugeraftaler til ophør«.

6 Artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13 har følgende ordlyd:

»Et kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling, anses for urimeligt, hvis det til trods for kravene om god tro bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren.«

7 Direktivets artikel 3, stk. 2, første afsnit, bestemmer:

»Et kontraktvilkår anses altid for ikke at have været genstand for individuel forhandling, når det er udarbejdet på forhånd, og forbrugeren derved ikke har haft nogen indflydelse på indholdet, navnlig i forbindelse med en standardkontrakt.«

8 Direktivets artikel 4 bestemmer:

»1. Det vurderes, om et kontraktvilkår er urimeligt, under hensyn til hvilken type varer eller tjenesteydelser aftalen omfatter, og ved på tidspunktet for aftalens indgåelse at tage hensyn til alle omstændighederne i forbindelse med dens indgåelse samt til alle andre vilkår i aftalen eller i en anden aftale, som hænger sammen med denne, jf. dog artikel 7.

2. Vurderingen af, om kontraktvilkårene er urimelige, omfatter hverken definitionen af aftalens hovedgenstand eller overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor, for så vidt disse vilkår er affattet klart og forståeligt.«

9 Samme direktivs artikel 5 præciserer:

»I de aftaler, hvor alle eller nogle af de vilkår, der tilbydes forbrugeren, er i skriftlig form, skal disse vilkår altid være udarbejdet på en klar og forståelig måde. [...]«

10 Artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 bestemmer:

»Medlemsstaterne fastsætter, at urimelige kontraktvilkår i en aftale, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, i henhold til deres nationale lovgivning ikke binder forbrugeren, og at aftalen forbliver bindende for parterne på i øvrigt samme vilkår, hvis den kan opretholdes uden de urimelige kontraktvilkår.«

11 Direktivets artikel 7, stk. 1, bestemmer:

»Medlemsstaterne sikrer, at der i forbrugernes og konkurrenternes interesse findes egnede og effektive midler til at bringe anvendelsen af urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem forbrugere og en erhvervsdrivende, til ophør.«

Spansk ret

Lovgivning

12 Artikel 1303 i Código Civil (civillovbogen) har følgende ordlyd:

»Når en forpligtelse er erklæret ugyldig, skal de kontraherende parter gensidigt levere de ting tilbage, der var genstand for kontrakten, inklusive udbytter heraf og prisen med renter, dog med forbehold for nedenstående artikler.«

13 Artikel 82, stk. 1, i texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (omarbejdning af den generelle lov om beskyttelse af forbrugere og brugere og anden tilknyttet lovgivning), der blev godkendt ved Real Decreto Legislativo 1/2007 (kongeligt lovdekret nr. 1/2007) af 16. november 2007 (BOE nr. 287 af 30.11.2007) i den version, der var gældende på tidspunktet for tvisterne i hovedsagerne (herefter »LGDCU«), bestemmer:

»Alle kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling, anses for urimelige, og alle de praksisser, der ikke følger af en udtrykkelig aftale, anses for urimelige, hvis de til trods for kravet om god tro bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren og brugeren.«

14 LGDCU's artikel 83 bestemmer:

»Urimelige kontraktvilkår er uden videre ugyldige og betragtes, som om de ikke var aftalte. Med henblik herpå fastslår retten efter at have hørt parterne, at kontraktens urimelige vilkår er ugyldige, idet kontrakten imidlertid forbliver bindende for parterne på i øvrigt samme vilkår, hvis den kan opretholdes uden de urimelige vilkår.«

15 Artikel 5, stk. 5, i Ley 7/1998 sobre Condiciones Generales de la Contratación (lov nr. 7/1998 om de generelle betingelser for indgåelse af kontrakter) af 13. april 1998 (BOE nr. 89 af 14.4.1998) i den version, der var gældende på tidspunktet for tvisterne i hovedsagerne (herefter »LCGC«), bestemmer:

»Udformningen af de generelle vilkår skal overholde kriterierne om gennemsigtighed, klarhed, præcision og enkelhed.«

16 LCGC's artikel 7 bestemmer:

»Følgende generelle betingelser anses ikke for at indgå i kontrakten:

- a) dem, som forbrugeren ikke har haft lejlighed til at få fuldt kendskab til inden indgåelsen af aftalen, eller som i givet fald ikke er blevet underskrevet i henhold til artikel 5
- b) ulæselige, tvetydige, uklare og uforståelige betingelser, bortset fra i sidstnævnte tilfælde, når den, der tiltræder dem, udtrykkeligt har accepteret dem skriftligt, og når de overholder særlovgivningen vedrørende kontraktvilkårs gennemsigtighed på det pågældende område.«

17 LCGC's artikel 8 fastsætter:

»1. Generelle betingelser, som til skade for den, der tiltræder disse, er i strid med bestemmelserne i denne lov eller med ethvert andet påbud eller forbud, er uden videre ugyldige, medmindre disse foreskriver en anden retsvirkning i tilfælde af modstrid.

2. Navnlig er urimelige generelle betingelser i forbrugerkontrakter urimelige [...]«

Tribunal Supremos (øverste domstol) retspraksis

– Dom nr. 241/2013 af 9. maj 2013

- 18 Tribunal Supremo (øverste domstol), der af en forbrugersammenslutning var blevet forelagt et kollektivt søgsmål med påstand om nedlæggelse af forbud over for flere kreditinstitutter, har ved dom nr. 241/2013 af 9. maj 2013 efter at have fastslået, at vilkår, der fastsatte en minimumsrentesats som lavest mulige sats for den variable rente (herefter »gulvklausulerne«), og som indgik i de generelle betingelser i forbrugeraftaler om lån med pant i fast ejendom, erklæret de nævnte vilkår for ugyldige.
- 19 Nævnte domstol var af den opfattelse, at disse vilkår, der vedrørte definitionen af hovedgenstanden for de omhandlede kontrakter, grammatisk set var forståelige for forbrugerne, og at de derfor opfyldte kravet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 om at være affattet klart og forståeligt. Nævnte domstol lagde således til grund, at disse klausuler ikke kunne betragtes som værende urimelige i overensstemmelse med Domstolens praksis i henhold til dom af 3. juni 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309).
- 20 Nævnte domstol fastslog imidlertid bl.a. på grundlag af de af Domstolen fastsatte principper i dom af 21. marts 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180), at kravet om gennemsigtighed i artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 skal forstås således, at det omfatter overholdelse af både et formelt og et materielt aspekt, og at det har samme rækkevidde som kravet i dette direktivs artikel 5 og er knyttet til spørgsmålet om, hvorvidt forbrugerne i forbindelse med indgåelsen af aftalen har fået tilstrækkelige oplysninger for så vidt angår de retlige og økonomiske konsekvenser for disse personer af anvendelsen af vilkårene vedrørende bl.a. kontraktens hovedgenstand.
- 21 Det materielle gennemsigtighedskrav var ifølge Tribunal Supremo (øverste domstol) ikke opfyldt i den sag, der gav anledning til dommen af 9. maj 2013, for så vidt som de pågældende kreditinstitutter ikke havde givet sådanne oplysninger til forbrugerne i forbindelse med indgåelsen af de lånekontrakter, der indeholdt »gulvklausuler«. Følgelig foretog Tribunal Supremo (øverste domstol) således en analyse af de nævnte vilkårs eventuelt urimelige karakter i forhold til de generelle kriterier vedrørende god tro, ligevægt og gennemsigtighed i artikel 3, stk. 1, artikel 4, stk. 1, og artikel 5 i direktiv 93/13, og erklærede disse vilkår ugyldige på grund af deres manglende gennemsigtighed, henset til, at låntagerne ikke havde fået tilstrækkelige oplysninger om de konkrete konsekvenser af deres praktiske anvendelse.

- 22 Imidlertid fandt Tribunal Supremo (øverste domstol), at de pågældende kontrakter om lån med pant i fast ejendom kunne opretholdes, og begrænsede endvidere den tilbagevirkende kraft af virkningerne af, at »gulvklausulerne« blev erklæret ugyldige.
- 23 Med hensyn hertil bemærkede Tribunal Supremo (øverste domstol) i denne henseende efter at have mindet om, at de pågældende vilkår i henhold til Domstolens praksis vedrørende ugyldighedserklæring af urimelige vilkår skulle anses for ikke at have nogen virkning, at denne virkning til trods for den generelle regel om en ugyldighedserklærings tilbagevirkende kraft ikke kunne være upåvirkelig af de generelle retsprincipper, herunder navnlig retssikkerhedsprincippet.
- 24 Tribunal Supremo (øverste domstol) fastslog, at »gulvklausulerne« i sig selv var lovlige, at de var begrundet i objektive forhold, at de hverken var usædvanlige eller ekstravagante, at anvendelsen af dem havde været tålt længe på markedet for aftaler om ejendoms lån, at deres ugyldighed var begrundet i en mangel på gennemsigtighed, der skyldtes utilstrækkelig oplysning af låntagerne, at kreditinstitutterne havde overholdt de lovbestemte oplysningskrav, at fastsættelsen af en minimumsrentesats opfyldte behovet for at opretholde et minimumsafkast af disse lån med pant i fast ejendom, der gjorde det muligt for kreditinstitutterne at dække deres afholdte produktionsomkostninger og at fortsætte med at bevilge finansiering, at »gulvklausulerne« blev beregnet således, at de ikke medførte væsentlige ændringer af de beløb, der blev betalt fra starten, og som långiver tog i betragtning, når de traf beslutning om økonomiske aktioner, at den spanske lovgivning tillod substitution af kreditor, og at den tilbagevirkende kraft af ugyldighedserklæringen af de omhandlede vilkår ville medføre alvorlige økonomiske forstyrrelser.
- 25 I lyset af disse betragtninger begrænsede Tribunal Supremo (øverste domstol) derfor på grundlag af retssikkerhedsprincippet virkningerne af sin dom til at gælde fra datoen for dennes offentliggørelse, idet den besluttede, at konstateringen af de berørte »gulvklausulers« ugyldighed ikke berørte de situationer, hvorom der allerede var truffet endelig afgørelse ved retsafgørelser, der havde fået retskraft, og heller ikke de betalinger, der havde fundet sted inden den 9. maj 2013, hvorfor alene de beløb, der var blevet betalt med urette på grundlag af disse »gulvklausuler« efter den pågældende dato, skulle tilbagebetales.

– Dom nr. 139/2015 af 25. marts 2015

- 26 I dom nr. 139/2015 af 25. marts 2015 (herefter »dommen af 25. marts 2015«) bekræftede Tribunal Supremo (øverste domstol) sin begrænsning af den tilbagevirkende kraft af ugyldighedserklæringen af en »gulvklausul« i forbindelse med et individuelt søgsmål anlagt af en forbruger, der rejste krav om tilbagebetaling af beløb, som denne med urette havde betalt på grundlag af et sådant vilkår. Dermed udvidede denne domstol den afgørelse, der var blevet truffet tidligere i dommen af 9. maj 2013 i et kollektivt søgsmål vedrørende forbud, til også at gælde for individuelle søgsmål om forbud og erstatning. Følgelig blev restitutionsforpligtelsen i den sag, der gav anledning til dom af 25. marts 2015, begrænset til kun at omfatte de beløb, der var blevet betalt med urette efter afsigelsen af dommen af 9. maj 2013.

De faktiske omstændigheder i hovedsagerne og de præjudicielle spørgsmål

Sag C-154/15

- 27 Francisco Gutiérrez Naranjo havde med banken Cajasur Banco SAU indgået en aftale om lån med pant i fast ejendom, der indeholdt en »gulvklausul«.

- 28 Francisco Gutiérrez Naranjo anlagde på grundlag af direktiv 93/13 og Tribunal Supremos (øverste domstol) retspraksis et søgsmål ved Juzgado de lo Mercantil n° 1 de Granada (handelsret nr. 1 i Granada, Spanien) med påstand om annullation af denne »gulvklausul« og om tilbagebetaling af de beløb, der var blevet betalt med urette på grundlag af denne klausul.
- 29 Den forelæggende ret er i tvivl om, hvorvidt den omstændighed, at virkningerne af, at et kontraktvilkår erklæres ugyldigt, fordi det er urimeligt, begrænses til kun at omfatte den periode, der ligger efter denne erklæring, er forenelig med artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13.
- 30 Følgelig har Juzgado de lo Mercantil n° 1 de Granada (handelsret nr. 1 i Granada) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:
- »1) Er en fortolkning hvad angår det foreliggende tilfælde, hvorefter retsvirkningerne af det omhandlede vilkårs ugyldighed indtræder inden det tidspunkt, hvor vilkåret er blevet erklæret ugyldigt, forenelig med fortolkningen af »ikke bindende« i artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13? Vil de retsvirkninger, som vilkåret medførte i den periode, det havde virkning, derfor, selv om vilkåret er erklæret ugyldigt, ikke blive ugyldige eller virkningsløse?
- 2) Er et påbud om, at anvendelsen af bestemte vilkår bringes til ophør (i henhold til artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1) i forbindelse med et individuelt søgsmål anlagt af en forbruger, når vilkåret erklæres ugyldigt, foreneligt med en begrænsning af retsvirkningerne af denne ugyldighedserklæring? Er det muligt for domstolene at nedsætte beløb til tilbagebetaling, som forbrugeren – over for hvilken den erhvervsdrivende er forpligtet – har betalt i henhold til det vilkår, der senere hen erklæres ugyldigt fra dets tilblivelse på grund af mangelfuld information og/eller gennemsigtighed?»

Sag C-307/15

- 31 Den 28. juli 2006 indgik Ana María Palacios Martínez en aftale om lån med pant i fast ejendom, der indeholdt en »gulvklausul«, med Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (BBVA).
- 32 Den 6. marts 2014 anlagde låntager et søgsmål ved Juzgado de lo Mercantil n° 1 de Alicante (handelsret nr. 1 i Alicante, Spanien) med påstand om, at denne »gulvklausul« blev erklæret ugyldig, fordi den var urimelig, og om tilbagebetaling af de beløb, som kreditinstituttet havde modtaget uretmæssigt.
- 33 Retten i første instans fandt under henvisning til Tribunal Supremos (øverste domstol) afgørelse i dom af 9. maj 2013, at sagen ikke længere havde nogen genstand med forbehold for tilbagebetalingen til sagsøgeren af de beløb, som kreditinstituttet havde kunnet modtage i henhold til det pågældende vilkår fra datoen for denne doms afsigelse.
- 34 Audiencia Provincial de Alicante (regional domstol i Alicante, Spanien) har udtrykt tvivl om foreneligheden af den afgørelse, der blev truffet i første instans, med artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13.
- 35 Ifølge denne domstol vil det forhold, at en ugyldighedserklæring af et urimeligt vilkår ikke har tilbagevirkende kraft, kunne være i strid med både dette direktivs formål og med forbuddet mod, at retten ændrer virkningerne af et urimeligt vilkår. Desuden er den nævnte domstol i tvivl om, hvorvidt de af Domstolen stillede betingelser for, at virkningerne af en ugyldighedserklæring af et urimeligt vilkår kan begrænses tidsmæssigt, var opfyldt i den sag, der gav anledning til den principielle dom, der blev afsagt af Tribunal Supremo (øverste domstol) den 9. maj 2013.

- 36 Følgelig har Audiencia Provincial de Alicante (regional domstol i Alicante) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:
- »1) Er det foreneligt med princippet om, at urimelige kontraktvilkår ikke binder forbrugeren, således som anerkendt i artikel 6, stk. 1, i [direktiv 93/13], når de genoprettende virkninger, der er afledt af, at et urimeligt vilkår om en minimumsrentesats i en lånekontrakt er blevet erklæret ugyldigt, ikke tillægges tilbagevirkende kraft fra tidspunktet for indgåelsen af kontrakten, men fra en senere dato?
 - 2) Er kriteriet om, at god tro hos de berørte parter kan være grundlag for en begrænsning af den tilbagevirkende kraft, der afledes af et urimeligt vilkår, et selvstændigt begreb i EU-retten, der skal fortolkes ensartet i alle medlemsstaterne?
 - 3) Såfremt spørgsmålet besvares bekræftende, hvilke forudsætninger skal da være opfyldt, for at det kan fastslås, at der foreligger god tro hos de berørte parter?
 - 4) Er det under alle omstændigheder i overensstemmelse med god tro hos de berørte parter, når den erhvervsdrivende ved udarbejdelsen af kontrakten forårsagede den manglende gennemsigtighed, der var afgørende for, at vilkåret var urimeligt?
 - 5) Er risikoen for alvorlige forstyrrelser som grundlag for begrænsningen af den tilbagevirkende kraft, der afledes af et urimeligt vilkår, et selvstændigt begreb i EU-retten, der skal fortolkes ensartet?
 - 6) Såfremt spørgsmålet besvares bekræftende, hvilke kriterier skal der da tages hensyn til?
 - 7) Skal risikoen for alvorlige forstyrrelser vurderes alene under hensyntagen til, at disse kan finde sted i forhold til den erhvervsdrivende, eller skal der også tages hensyn til det tab, som en forbruger lider ved en manglende fuld tilbagebetaling af de beløb, der er indbetalt i henhold til den nævnte minimumsrentesats?»

Sag C-308/15

- 37 Den 1. juni 2001 indgik Emilio Irlés López og Teresa Torres Andreu en aftale om lån med pant i fast ejendom, der indeholdt en »gulvklausul«, med Banco Popular Español SA (herefter »BPE«). Ved ændringsbestemmelser af 2. maj og af 14. juni 2007 aftalte parterne to forhøjelser af hovedstolen, der hver indeholdt en »gulvklausul«.
- 38 Da låntagerne var af den opfattelse, at den nærmere ordning for deres accept af »gulvklausulerne« havde været kendetegnet ved manglende gennemsigtighed, anlagde de sag ved Juzgado de lo Mercantil n° 3 de Alicante (handelsret nr. 3 i Alicante, Spanien) med påstand om, at disse klausuler blev erklæret ugyldige, og om tilbagebetaling af de beløb, som de med urette havde betalt på grundlag af disse klausuler.
- 39 Retten i første instans gav sagsøgerne medhold og pålagde BPE at tilbagebetale låntagerne de beløb, som de havde betalt med urette i henhold til disse klausuler, regnet fra indgåelsen af lånekontrakten og ændringsbestemmelserne.
- 40 BPE iværksatte appel ved Audiencia Provincial de Alicante (regional domstol i Alicante) under henvisning til Tribunal Supremos (øverste domstol) dom af 9. maj 2013 og af 25. marts 2015.
- 41 Den forelæggende ret overvejer dels, om det er foreneligt med artikel 6 i direktiv 93/13 at begrænse virkningerne af, at et urimeligt vilkår erklæres ugyldigt. Dels er det den forelæggende rets opfattelse, at den omstændighed, at Tribunal Supremo (øverste domstol) ved dom af 25. marts 2015 udvidede den

afgørelse, som den havde truffet i dommen af 9. maj 2013 i forbindelse med et kollektivt søgsmål, til også at gælde for individuelle søgsmål, ville kunne have den virkning at begrænse individuelle låntageres ret til en effektiv retsbeskyttelse, i det omfang de særlige omstændigheder i hvert konkrete tilfælde ikke tages i betragtning med henblik på at fastlægge starttidspunktet for den tilbagebetalingsforpligtelse, der påhviler det kreditinstitut, som har draget fordel af virkningerne af et urimeligt vilkår.

42 Følgelig har Audiencia Provincial de Alicante (regional domstol i Alicante) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen de samme syv præjudicielle spørgsmål som dem, der blev forelagt i forbindelse med sag C-307/15, samt et ottende spørgsmål, der er udformet som følger:

»8) Er den automatiske udvidelse af begrænsningen af de genoprettende virkninger af den tilbagevirkende kraft, som følger af ugyldighedserklæringen af et vilkår om en minimumsrentesats for forbrugere, en begrænsning, der fastsættes under et søgsmål, der er anlagt af en forbrugersammenslutning mod [tre] kreditinstitutter, til at omfatte individuelle søgsmål, der anlægges af kunder, der har indgået en aftale om lån med pant i fast ejendom med andre kreditinstitutter, med henblik på at få et vilkår om en minimumsrentesats erklæret ugyldigt som følge af dettes urimelige karakter, forenelig med princippet om, at urimelige kontraktvilkår ikke binder forbrugeren, således som anerkendt i artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13, og den ret til adgang til effektive retsmidler, som er anerkendt ved artikel 47 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder?«

43 Ved kendelse af 10. juli 2015 har Domstolens præsident besluttet at forene sagerne C-307/15 og C-308/15 med henblik på den skriftlige forhandling, den mundtlige forhandling og dommen.

44 Ved kendelse af 14. august 2015 har Domstolens præsident afslået anmodningerne fra Audiencia Provincial de Alicante (regional domstol i Alicante) om, at sag C-307/15 og sag C-308/15 undergives en fremskyndet procedure, jf. artikel 23a i statuten for Den Europæiske Unions Domstol og artikel 105 i Domstolens procesreglement.

45 Ved afgørelse truffet af Domstolens præsident den 21. oktober 2015 blev sag C-154/15 forenet med sagerne C-307/15 og C-308/15 med henblik på den mundtlige forhandling og dommen.

Om de præjudicielle spørgsmål

Det første og det andet spørgsmål i sag C-154/15 og det første fælles spørgsmål i sagerne C-307/15 og C-308/15

46 Med de to spørgsmål i sag C-154/15 og det første spørgsmål i sag C-307/15 og sag C-308/15, der skal undersøges samlet, ønsker de forelæggende retter nærmere bestemt oplyst, om artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at den er til hinder for en national retspraksis, der tidsbegrænser de restituerende virkninger, der er knyttet til en retslig erklæring om, at et vilkår i en kontrakt, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, er urimeligt i henhold til dette direktivs artikel 3, stk. 1, til alene at omfatte de beløb, der er betalt med urette i henhold til et sådant vilkår efter afsigelsen af den dom, hvori det er blevet fastslået, at vilkåret er urimeligt.

47 Først undersøges det argument, der er fremført af den spanske regering, Cajasur Banco og BPE, hvorefter spørgsmålet om virkningerne af konstateringen af, at et vilkår som det i hovedsagen omhandlede er urimeligt, ikke henhører under anvendelsesområdet for direktiv 93/13, fordi Tribunal Supremo (øverste domstol), da den foretog denne konstatering, sikrede et højere forbrugerbeskyttelsesniveau end direktivet.

- 48 I denne henseende fremgår det ganske vist af forelæggelsesafgørelserne, at Tribunal Supremo (øverste domstol) i dommen af 9. maj 2013 med henblik på at begrunde sin vurdering af, om de pågældende »gulvklausuler«, der vedrørte hovedgenstanden for de omhandlede kontrakter, var urimelige, fortolkede kravet om gennemsigtighed i det nævnte direktivs artikel 4, stk. 2, således, at dette ikke var begrænset til overholdelse af den formelle gennemsigtighed af kontraktvilkårene, der vedrører disses klare og forståelige udformning, men også omfattede overholdelse af den materielle gennemsigtighed, der vedrører tilstrækkeligheden af de oplysninger, der stilles til rådighed for forbrugeren, for så vidt angår det retlige og økonomiske omfang af den kontrakt, som denne indgår i.
- 49 Således som generaladvokaten imidlertid har bemærket i punkt 46-50 i forslaget til afgørelse hidrører vurderingen af den materielle gennemsigtighed af de vilkår, der vedrører hovedgenstanden for kontrakten, fra artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13. Denne bestemmelse fastsætter nemlig med samme ordlyd som dette direktivs artikel 5, at kontraktvilkårene skal være »udarbejdet på en klar og forståelig måde«.
- 50 Domstolen har med hensyn hertil fastslået, at det er af afgørende betydning for forbrugeren, at han før indgåelsen af en kontrakt oplyses om kontraktvilkårene og konsekvenserne af denne indgåelse. Det er bl.a. på grundlag af disse oplysninger, at sidstnævnte tager stilling til, om han ønsker at lade sig binde af de vilkår, som den erhvervsdrivende forinden har udarbejdet (dom af 21.3.2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, præmis 44).
- 51 Undersøgelsen af, om et kontraktvilkår vedrørende definitionen af hovedgenstanden for kontrakten er urimeligt i henhold til artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13, i et tilfælde, hvor forbrugeren ikke før indgåelsen af denne kontrakt har rådet over de nødvendige oplysninger om kontraktvilkårene og konsekvenserne af denne indgåelse, henhører derfor generelt under dette direktivs anvendelsesområde og i særdeleshed dets artikel 6, stk. 1.
- 52 Det skal således undersøges, for så vidt som de forelæggende retter henviser til dommen af 9. maj 2013, der begrænser den restituerende virkning af, at ugyldigheden af »gulvklausuler« fastslås, om artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at den tillader, at en national ret foretager en sådan begrænsning.
- 53 Artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 bestemmer, at medlemsstaterne skal fastsætte, at urimelige kontraktvilkår i en aftale, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, i henhold til deres nationale lovgivning ikke binder forbrugeren.
- 54 Denne bestemmelse skal anses for en norm svarende til de nationale regler i den nationale retsorden, der har rang af ufravigelige retsgrundsætninger (jf. i denne retning dom af 30.5.2013, Asbeek Brusse og de Man Garabito, C-488/11, EU:C:2013:341, præmis 44).
- 55 Der er desuden tale om en præceptiv bestemmelse, der har til formål at erstatte den formelle balance, som kontrakten indfører mellem medkontrahenternes rettigheder og forpligtelser, med en reel balance, der skal genindføre ligheden mellem parterne (dom af 14.6.2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, præmis 63).
- 56 På grund af arten og betydningen af den offentlige interesse, som den beskyttelse, der er sikret forbrugerne, der befinder sig i en svagere stilling end den erhvervsdrivende, hviler på, pålægger direktiv 93/13, således som det fremgår af dets artikel 7, stk. 1, sammenholdt med 24. betragtning hertil, medlemsstaterne at fastsætte egnede og effektive midler »til at bringe anvendelsen af urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem forbrugere og en erhvervsdrivende, til ophør« (dom af 30.4.2014, Kásler og Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, præmis 78).

- 57 Med henblik herpå påhviler det den nationale ret ganske enkelt at afvise anvendelsen af et urimeligt kontraktvilkår, således at det ikke har nogen bindende virkning for forbrugeren, uden at det er nødvendigt at undersøge dets indhold (jf. i denne retning dom af 14.6.2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, præmis 65).
- 58 I denne sammenhæng skal for det første den nationale ret af egen drift efterprøve, om et kontraktvilkår, der henhører under anvendelsesområdet for direktiv 93/13, er urimeligt, og derved afhjælpe den manglende ligevægt mellem forbrugeren og den erhvervsdrivende, såfremt den råder over de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver.
- 59 Den fulde virkning af den beskyttelse, der er fastsat i direktivet, kræver nemlig, at en national retsinstans, der ex officio har konstateret, at der foreligger et urimeligt kontraktvilkår, kan drage alle konsekvenser af denne konstatering uden at skulle afvente, at forbrugeren, som er blevet underrettet om sine rettigheder, fremsætter bemærkninger, hvorved det pågældende vilkår påstås erklæret ugyldigt (dom af 30.5.2013, Jörös, C-397/11, EU:C:2013:340, præmis 42).
- 60 For det andet skal den nationale retsinstans ikke have beføjelse til at ændre indholdet i de urimelige vilkår, idet en sådan adgang kunne bidrage til at ophæve den afskrækkende virkning over for erhvervsdrivende, der opstår ved helt og holdent at undlade at anvende sådanne urimelige vilkår over for forbrugerne (jf. i denne retning dom af 21.1.2015, Unicaja Banco og Caixabank, C-482/13, C-484/13, C-485/13 og C-487/13, EU:C:2015:21, præmis 31 og den deri nævnte retspraksis).
- 61 Det følger af ovenstående redegørelse, at artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at et kontraktvilkår, der er erklæret urimeligt, i princippet skal anses for aldrig at have eksisteret, hvorfor det ikke kan have nogen virkning over for forbrugeren. En retslig konstatering af, at et sådant vilkår er urimeligt, skal følgelig principielt have den virkning, at den retlige situation og de faktiske forhold, som forbrugeren ville have befundet sig i uden det nævnte vilkår, genoprettes.
- 62 Det følger heraf, at den nationale rets forpligtelse til at tilsidesætte et urimeligt kontraktvilkår, der pålægger betaling af beløb, der viser sig at være uretmæssige, i princippet medfører en dertil svarende pligt til tilbagebetaling af de samme beløb.
- 63 En manglende tilbagebetalingsforpligtelse ville kunne sætte den afskrækkende virkning over styr, som ved artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13, sammenholdt med dette direktivs artikel 7, stk. 1, er forbundet med konstateringen af, at et vilkår i en kontrakt, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, er urimeligt.
- 64 Det kræves ganske rigtigt i artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13, at medlemsstaterne skal fastsætte, at urimelige kontraktvilkår ikke binder forbrugeren »i henhold til deres nationale lovgivning« (dom af 6.10.2009, Asturcom Telecomunicaciones, C-40/08, EU:C:2009:615, præmis 57).
- 65 Affattelsen i national ret af den beskyttelse, som direktiv 93/13 garanterer forbrugerne, må imidlertid ikke ændre beskyttelsens udstrækning og dermed indholdet af denne beskyttelse og derved så tvivl om den styrkelse, som EU-lovgiver har tilsigtet, af den nævnte beskyttelses effektivitet gennem vedtagelse af ensartede bestemmelser vedrørende urimelige vilkår, således som anført i tiende betragtning til direktiv 93/13.
- 66 Selv om det tilkommer medlemsstaterne via deres nationale lovgivning at definere de nærmere bestemmelser for konstateringen af, at et kontraktvilkår er urimeligt, og for hvordan de konkrete retsvirkninger heraf skal være, er det ikke desto mindre tilfældet, at en sådan konstatering skal kunne gøre det muligt at genoprette den retlige situation og de faktiske omstændigheder, som forbrugeren ville have befundet sig i, såfremt det urimelige vilkår ikke havde eksisteret, herunder retten til restitution af de beløb, som den erhvervsdrivende har erhvervet uberettiget på grundlag af det urimelige vilkår til skade for forbrugeren.

- 67 I det foreliggende tilfælde fastslog Tribunal Supremo (øverste domstol) ved dom af 9. maj 2013, hvortil de forelæggende retter henviser, at konstateringen af, at de omhandlede »gulvklausuler« er urimelige, hverken berørte de situationer, hvorom der var truffet endelig afgørelse ved retsafgørelser, der havde fået retskraft, eller de betalinger, der var foretaget inden datoen for afsigelsen af den pågældende dom, og at virkningerne af denne konstatering, herunder forbrugerens ret til restitution, derfor i henhold til retssikkerhedsprincippet var blevet begrænset til kun at omfatte de beløb, der med urette var blevet betalt efter denne dato.
- 68 I denne henseende har Domstolen ganske rigtigt medgivet, at forbrugerbeskyttelsen ikke er absolut. Domstolen har i denne retning navnlig fastslået, at EU-retten ikke pålægger en national ret at undlade at anvende interne processuelle regler, der bl.a. tillægger en afgørelse retskraft, selv om dette gør det muligt at afhjælpe en tilsidesættelse af en bestemmelse i direktiv 93/13, uanset dennes karakter (jf. i denne retning dom af 6.10.2009, *Asturcom Telecomunicaciones*, C-40/08, EU:C:2009:615, præmis 37). Det følger heraf, at Tribunal Supremo (øverste domstol) med rette i dommen af 9. maj 2013 fastslog, at denne dom ikke kunne berøre de situationer, hvorom der er truffet endelig afgørelse ved en tidligere retsafgørelse, der har fået retskraft.
- 69 Domstolen har ligeledes fastslået, at fastsættelse af rimelige, præklusive søgsmålsfrister af hensyn til retssikkerheden er foreneligt med EU-retten (dom af 6.10.2009, *Asturcom Telecomunicaciones*, C-40/08, EU:C:2009:615, præmis 41).
- 70 Der skal ikke desto mindre sondres mellem anvendelsen af en processuel bestemmelse såsom en rimelig forældelsesfrist og en tidsmæssig begrænsning af virkningerne af fortolkningen af en EU-retlig bestemmelse (jf. i denne retning dom af 15.4.2010, *Barth*, C-542/08, EU:C:2010:193, præmis 30 og den deri nævnte retspraksis). Det bemærkes i denne henseende, at det, henset til det grundlæggende krav om en ensartet og generel anvendelse af EU-retten, tilkommer alene Domstolen at træffe afgørelse om de tidsmæssige begrænsninger, der skal indgå i den fortolkning, den giver af en sådan regel (jf. i denne retning dom af 2.2.1988, *Barra m.fl.*, 309/85, EU:C:1988:42, præmis 13).
- 71 Således må de betingelser, der fastsættes i de nationale lovgivninger, som artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 henviser til, ikke skade indholdet af den ret, som forbrugerne har i henhold til denne bestemmelse, således som fortolket i Domstolens praksis, der er nævnt i nærværende doms præmis 54-61, hvorefter de ikke er bundet af et vilkår, der vurderes at være urimeligt.
- 72 Den tidsmæssige begrænsning, der følger af Tribunal Supremos (øverste domstol) konstatering i dommen af 9. maj 2013, af virkningerne af konstateringen af »gulvklausulernes« ugyldighed fratager generelt enhver forbrugers ret til, såfremt denne inden den nævnte dato har indgået en aftale om lån med pant i fast ejendom, hvori indgår et sådant vilkår, at opnå fuld tilbagebetaling af de beløb, som denne med urette har betalt til kreditinstituttet på grundlag af dette vilkår i perioden inden den 9. maj 2013.
- 73 Det følger heraf, at en national praksis som den, der følger af dommen af 9. maj 2013, vedrørende en tidsmæssig begrænsning af de retsvirkninger, der i henhold til artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 følger af, at et kontraktvilkår erklæres urimeligt, alene gør det muligt at sikre en begrænset beskyttelse af de forbrugere, der inden datoen for afsigelsen af den dom, der fastslår vilkårets urimelige karakter, har underskrevet en kontrakt om lån med pant i fast ejendom, som indeholder en »gulvklausul«. En sådan beskyttelse bliver derved ufuldstændig og utilstrækkelig og udgør hverken et egnet eller et effektivt middel til at bringe anvendelsen af denne type vilkår til ophør, hvilket er i strid med artikel 7, stk. 1, i dette direktiv (jf. i den retning dom af 14.3.2013, *Aziz*, C-415/11, EU:C:2013:164, præmis 60).
- 74 På det grundlag skal de forelæggende retter, der med henblik på afgørelsen af tvisterne i hovedsagerne er bundet af Domstolens fortolkning af EU-retten, af egen drift undlade at anvende den tidsmæssige begrænsning af virkningerne, som Tribunal Supremo (øverste domstol) foretog i dommen af 9. maj 2013, idet den ikke synes at være forenelig med den pågældende rettighed (jf. i denne retning dom af

5.10.2010, Elchinov, C-173/09, EU:C:2010:581, præmis 29-32, af 19.4.2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, præmis 33 og 34, af 5.7.2016, Ognyanov, C-614/14, EU:C:2016:514, præmis 36, og af 8.11.2016, Ognyanov, C-554/14, EU:C:2016:835, præmis 67-70).

- 75 Det følger af ovenstående redegørelse, at artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at den er til hinder for en national retspraksis, der tidsbegrænser de restituerende virkninger, der er knyttet til en erklæring om, at et vilkår i en kontrakt, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, er urimeligt i henhold til dette direktivs artikel 3, stk. 1, til alene at omfatte de beløb, der er betalt med urette i henhold til et sådant vilkår efter afsigelsen af den dom, hvori det er blevet fastslået, at vilkåret er urimeligt.

De øvrige præjudicielle spørgsmål

- 76 Under hensyn til besvarelsen af det første og det andet spørgsmål i sag C-154/15, og det første fælles spørgsmål i sag C-307/15 og sag C-308/15 er det uforment at besvare de øvrige præjudicielle spørgsmål.

Sagsomkostningerne

- 77 Da sagens behandling i forhold til hovedsagernes parter udgør et led i de sager, der verserer for de forelæggende retter, tilkommer det disse at træffe afgørelse om sagens omkostninger. Bortset fra nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Store Afdeling) for ret:

Artikel 6, stk. 1, i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler skal fortolkes således, at den er til hinder for en national retspraksis, der tidsbegrænser de restituerende virkninger, der er knyttet til en retslig erklæring om, at et vilkår i en kontrakt, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, er urimeligt i henhold til dette direktivs artikel 3, stk. 1, til alene at omfatte de beløb, der er betalt med urette i henhold til et sådant vilkår efter afsigelsen af den dom, hvori det er blevet fastslået, at vilkåret er urimeligt.

Underskrifter